

Przedwczesne kończenie nauki oraz uczniowie niepełnosprawni i/lub o specjalnych potrzebach edukacyjnych

Końcowy raport podsumowujący

EUROPEAN AGENCY
for Special Needs and Inclusive Education

PRZEDWCZESNE KOŃCZENIE NAUKI ORAZ UCZNIOWIE NIEPEŁNOSPRAWNI I/LUB O SPECJALNYCH POTRZEBACH EDUKACYJNYCH

Końcowy raport podsumowujący

Europejska Agencja ds. Specjalnych Potrzeb i Edukacji Włączającej (Agencja) jest niezależną i samorządną organizacją. Agencja jest współfinansowana przez ministerstwa edukacji w jej krajach członkowskich oraz otrzymuje wsparcie Komisji Europejskiej i Parlamentu Europejskiego.

Projekt współfinansowany
w ramach programu Unii
Europejskiej Erasmus+

Wsparcie Komisji Europejskiej dla produkcji tej publikacji nie stanowi poparcia dla treści, które odzwierciedlają jedynie stanowisko jej autorów. Komisja Europejska nie ponosi odpowiedzialności za sposób wykorzystania informacji umieszczonych w tym dokumencie.

Przedstawione w niniejszej publikacji opinie i poglądy poszczególnych osób nie zawsze pokrywają się z oficjalnym stanowiskiem Agencji, krajów członkowskich Agencji czy też Komisji Europejskiej.

Redakcja: Garry Squires

Dozwala się cytowanie fragmentów niniejszej publikacji pod warunkiem umieszczenia dokładnego adresu bibliograficznego. Prosimy o umieszczenie następującej noty bibliograficznej: Europejska Agencja ds. Specjalnych Potrzeb i Edukacji Włączającej, 2017. *Przedwczesne kończenie nauki oraz uczniowie niepełnosprawni i/lub o specjalnych potrzebach edukacyjnych: Końcowy raport podsumowujący.* (G. Squires, red.). Odense, Dania

W celu zapewnienia lepszej dostępności informacji zawartych w niniejszej publikacji raport jest dostępny w 25 językach oraz w formacie elektronicznym na stronie internetowej Agencji: www.european-agency.org

To jest tłumaczenie oryginalnego tekstu w języku angielskim. W razie wątpliwości co do dokładności przetłumaczonych informacji prosimy zapoznać się z oryginalnym tekstem w języku angielskim.

ISBN: 978-87-7110-682-4 (wersja elektroniczna)

© European Agency for Special Needs and Inclusive Education 2017

Sekretariat
Østre Stationsvej 33
DK-5000 Odense C Denmark
Tel.: +45 64 41 00 20
secretariat@european-agency.org

Biuro w Brukseli
Rue Montoyer, 21
BE-1000 Brussels Belgium
Tel.: +32 2 213 62 80
brussels.office@european-agency.org

SPIS TREŚCI

WSTĘP	5
INFORMACJE OGÓLNE	6
WNIOSKI	6
Definiowanie i porównywanie zjawiska ESL jako wyniku	6
Modelowanie zjawiska ESL jako procesu obejmującego złożony zestaw oddziałujących sił	9
Systemy monitorowania i wczesnego ostrzegania	13
ZALECENIA	15
SKUTKI PROJEKTU	18

WSTĘP

Przedwczesne kończenie nauki (ang. „Early school leaving”, ESL) szeroko definiuje się jako zjawisko porzucania przez młode osoby formalnej edukacji przed ukończeniem szkolnictwa średniego drugiego stopnia. Unia Europejska (UE) wyznaczyła cel ograniczenia zjawiska przedwczesnego kończenia nauki do 10% we wszystkich krajach członkowskich do roku 2020.

W latach 2015–2016 Europejska Agencja ds. Specjalnych Potrzeb i Edukacji Włączającej (Agencja) przeprowadziła projekt dotyczący przedwczesnego kończenia nauki. Pierwszą część projektu obejmowała przegląd publikacji w celu analizy recenzowanych badań naukowych przeprowadzonych w Europie. Stało się oczywiste, że istnieje niewiele publikacji dotyczących badań naukowych przeprowadzonych w Europie. Podjęto decyzję o włączeniu publikacji z całego świata, głównie ze Stanów Zjednoczonych i Australii, gdzie przedwczesne kończenie nauki jest przedmiotem zainteresowań polityków od wielu lat. Istnieje niewiele publikacji dotyczących przedwczesnego kończenia nauki przez uczniów niepełnosprawnych i/lub o specjalnych potrzebach edukacyjnych (SPE). Niemniej jednak jasne jest, że są oni szczególnie narażeni na doświadczenie zjawiska ESL. W rezultacie opracowano pierwszy raport z projektu, w którym nakreślono sposób przeprowadzenia przeglądu literatury oraz dokonania głównych ustaleń (Europejska Agencja, 2016).

Druga część projektu polegała na porównaniu polityki UE z ustaloną literaturą przedmiotu. W drugim raporcie zbadano, w jakim stopniu polityka UE odzwierciedla dowody znalezione w literaturze przedmiotu (Europejska Agencja, 2017). W raporcie stwierdzono, że polityka jest zasadniczo zgodna z wnioskami z badań naukowych.

Przeegląd literatury i sposób przedstawienia jej w polityce doprowadziły do połączenia tych dwóch podejść. W rezultacie opracowano model, który można stosować w różnych krajach członkowskich w celu zrozumienia, co dzieje się w każdym z nich. Model ten można również stosować lokalnie, aby pomóc decydentom w zaangażowaniu zainteresowanych stron i opracowaniu polityki mającej na celu ograniczenie zjawiska przedwczesnego kończenia nauki. Takie podejście eliminuje różnice w definicjach ESL i uczniów niepełnosprawnych i/lub o specjalnych potrzebach edukacyjnych. Pozwala to rozważyć możliwości przeniesienia wniosków z badań naukowych, które mogą być specyficzne dla danego miejsca, w którym przeprowadzono takie badanie.

Ten końcowy raport podsumowujący przedstawia kluczowe dowody i pomysły. Ponownie prezentuje on model myślenia o zjawisku przedwczesnego kończenia nauki, który ewoluował od czasu publikacji dwóch pierwszych raportów, wraz z głównymi zaleceniami dla decydentów.¹

¹ Dla skrócenia niniejszy raport podsumowujący nie zawiera cytatów z literatury przedmiotu, ponieważ są one obszerne. Dwa oryginalne raporty zawierają pełną listę publikacji i dokumentów dotyczących polityki (Europejska Agencja, 2016; 2017).

INFORMACJE OGÓLNE

Istnieje zgoda co do tego, że ukończenie szkolnictwa średniego drugiego stopnia jest kluczowe dla indywidualnych szans życiowych, dobrego samopoczucia, zdrowia, zatrudnienia i zmniejszenia ryzyka wykluczenia społecznego. Wskaźniki ukończenia szkolnictwa średniego drugiego stopnia różnią się w poszczególnych krajach członkowskich UE, zaś wskaźniki przedwczesnego kończenia nauki w roku 2014 wynosiły od 4,4% do 21,9%. Ograniczenie zjawiska ESL zostało uznane za priorytetowe. Celem działań jest jego ograniczenie we wszystkich krajach członkowskich do 10% do roku 2020. Istnieją pewne dowody na postęp w realizacji tego celu, przy czym średni odsetek występowania zjawiska ESL spadł z 14,3% w roku 2009 do 11,1% w roku 2015. Uczniów niepełnosprawnych i/lub o specjalnych potrzebach edukacyjnych uważa się za szczególnie narażonych na doświadczenie zjawiska ESL, co stanowi dodatkowe wyzwanie dla krajów członkowskich. Reakcja na uczniów niepełnosprawnych i/lub o SPE oraz podnoszenie wskaźnika ukończenia przez nich szkoły byłyby zgodne z szerszym Celem Zrównoważonego Rozwoju UNESCO w zakresie edukacji (CZR 4) do roku 2030.

WNIOSKI

W projekcie wykorzystano istniejące publikacje w dziedzinie ESL i porównano je z dokumentami dotyczącymi polityki UE w celu zbadania wyzwań stojących przed decydentami w opracowywaniu działań mających na celu ograniczenie zjawiska przedwczesnego kończenia nauki. Wnioski wskazują na:

- trudności w uzgodnieniu i stosowaniu wspólnych definicji;
- potrzebę postrzegania zjawiska ESL jako zestawu procesów przebiegających w życiu osoby uczącej się, a nie jako wyniku;
- różne podgrupy osób uczących się mogą doświadczać zjawiska ESL, a każda z nich jest narażona na różne czynniki ryzyka i czynniki chroniące;
- działania określone w polityce dzielą się na działania ukierunkowane na zapobieganie, interwencję lub kompensację;
- nacisk na działanie musi być obecny na różnych poziomach obejmujących ukierunkowanie na doskonalenie funkcjonowania szkoły, zaangażowanie uczniów i ukierunkowanie na motywację oraz na szersze społeczne aspekty życia uczniów.

Wnioski posłużyły do opracowania modelu służącego do podejmowania decyzji na szczeblu UE, krajowym i lokalnym.

Definiowanie i porównywanie zjawiska ESL jako wyniku

Mierzenie i porównywanie zjawiska przedwczesnego kończenia nauki we wszystkich krajach członkowskich nie jest pozbawione wyzwań. W różnych krajach obowiązuje różny

wiek, w którym młodzi ludzie mogą legalnie zakończyć formalną edukację i wynosi on od 14 do 18 lat. Estêvão i Álvares (2014) rozróżniają pomiędzy formalnym i funkcjonalnym przedwczesnym kończeniem nauki. Formalne przedwczesne kończenie nauki dotyczy porzucenia nauki przed osiągnięciem wieku wymaganego prawem. Natomiast funkcjonalne przedwczesne kończenie nauki definiuje się jako porzucenie nauki przed nabyciem odpowiednich umiejętności i kwalifikacji koniecznych do rozpoczęcia korzystnego zatrudnienia, bez względu na wiek w momencie zakończenia nauki. Tworzy to różne możliwości obliczania wskaźnika ESL:

- osoby kończące naukę przed osiągnięciem wieku wymaganego prawem w określonych krajach członkowskich;
- osoby kończące naukę przed nabyciem odpowiednich kwalifikacji umożliwiających przejście do zatrudnienia;
- osoby kontynuujące naukę do osiągnięcia wieku wymaganego prawem, ale nadal nieposiadające odpowiednich kwalifikacji.

Może wydawać się, że uczniowie niepełnosprawni i/lub o SPE są szczególnie narażeni na doświadczenie zjawiska ESL bez nabycia odpowiednich kwalifikacji, niezależnie od wieku zakończenia nauki i istnieje większe prawdopodobieństwo ich klasyfikacji jako „młodzieży niekształcącej się, niepracującej ani nieszkolącej się” (z ang. „not in education, employment or training”, NEET). Zależy to jednak od tego, jakie grupy uczniów są objęte kategorią uczniów niepełnosprawnych i/lub o SPE. W niektórych krajach obowiązuje szeroka interpretacja takich uczniów, obejmująca osoby uczące się, które nie osiągają dobrych wyników, podczas gdy w innych krajach termin ten ogranicza się do uczniów o poważnych trudnościach. Jest również oczywiste, że niektóre grupy społeczne są nieproporcjonalnie bardziej narażone na identyfikację z tą kategorią uczniów. Należą do nich osoby wywodzące się z mniejszości etnicznych, uczniowie pochodzący z rodzin o niskim statusie społeczno-ekonomicznym lub pozbawieni równych szans. Jest to przypomnienie, że uczniowie niepełnosprawni i/lub o specjalnych potrzebach edukacyjnych nie są jednorodną grupą i mają odmienne potrzeby edukacyjne i społeczne.

Należy dokładnie przeanalizować znaczenie terminu „odpowiednie kwalifikacje” i jakie rodzaje zatrudnienia lub dalszego kształcenia można rozważyć. Istnieją pewne dowody na to, że poszczególne grupy uczniów niepełnosprawnych i/lub o specjalnych potrzebach edukacyjnych charakteryzują domyślne ścieżki przejścia między kształceniem ponadpodstawowym i policealnym, skupione wokół konkretnych kwalifikacji, niezależnie od umiejętności i aspiracji osób uczących się. To sprawia, że uczniowie kończą edukację bez odpowiednich kwalifikacji do podjęcia zatrudnienia na późniejszym etapie lub porzucają szkołę przed uzyskaniem kwalifikacji. Kilka badań wykazało, że zdaniem uczniów niepełnosprawnych i/lub o SPE przejścia są trudniejsze dla nich niż dla ich rówieśników, co prowadzi do zwiększonego ryzyka wystąpienia ESL lub uzyskania niższego poziomu kwalifikacji.

Definicja UE dotycząca przedwczesnego kończenia nauki stosowana przez Eurostat również wydaje się być definicją funkcjonalną, ponieważ według niej wymagane jest ukończenie szkolnictwa drugiego stopnia (ramka 1).

Unia Europejska definiuje osoby przedwcześnie kończące naukę jako młodzież w wieku 18–24 lat, która uzyskała najwyżej wykształcenie średnie pierwszego stopnia; i już nie kształci się ani nie szkoli się.

Zatem osoby przedwcześnie kończące naukę to osoby, które zakończyły edukację na poziomie przedszkolnym, podstawowym, średnim pierwszego stopnia lub średnim drugiego stopnia obejmującym okres krótszy niż 2 lata (Komisja Europejska, 2011).

Ramka 1. Definicja Unii Europejskiej stosowana przez Eurostat

Definicja Eurostatu jest pragmatycznym rozwiązaniem pozwalającym pogodzić różnice w pomiarze wskaźnika ESL w poszczególnych krajach członkowskich poprzez ustalenie jako wspólnego miernika szkolnictwa średniego drugiego stopnia. Zaletą takiego rozwiązania jest to, że poszczególne kraje mogą mierzyć wpływ wszelkich środków podejmowanych w celu ograniczenia zjawiska ESL. Niemniej jednak w niektórych krajach członkowskich za przedwczesne kończenie nauki uważa się zakończenie edukacji przed ukończeniem szkolnictwa średniego drugiego stopnia, podczas gdy w innych — zakończenie nauki bez nabycia odpowiednich kwalifikacji. Ponadto w różnych krajach na zakończenie szkoły uzyskuje się różne kwalifikacje, których osiągnięcia oczekuje się od różnego odsetka osób uczących się. W 2003 r. Rada Ministrów Edukacji UE podkreśliła znaczenie potrzeby posiadania odpowiednich kwalifikacji w celu „zapewnienia pełnego zatrudnienia i spójności społecznej” (Rada Unii Europejskiej, 2003, s. 4). Wysiłki zmierzające do wypracowania wspólnego miernika są komplikowane przez różne administracje, które wolą stosować różne definicje do własnych celów. W związku z tym nie wszystkie kraje członkowskie stosują definicję Eurostatu.

Kolejne utrudnienie wynika z pojęcia młodzieży „niepracującej ani nie szkolącej się”. Pojęcie to jest podobne do terminu NEET stosowanego w wielu krajach członkowskich. Jednakże, podczas gdy populacja młodzieży NEET może pokrywać się z populacją osób przedwcześnie kończących naukę, nie są one dokładnie takie same. Definicja kategorii NEET jest problematyczna, zaś w niektórych krajach NEET dzieli się na podkategorie.

Istnieją wyraźne trudności w definiowaniu zjawiska ESL w różnych krajach członkowskich. Niemniej jednak ogólnemu celowi obniżenia wskaźnika ESL wśród całej populacji osób uczących się towarzyszy próba stworzenia wspólnego miernika takich uczniów. Ten sposób definiowania zjawiska ESL przedstawia go jako wynik; jest to sposób obliczania liczby osób uczących się porzucających edukację. Definicja nie wyjaśnia, dlaczego osoby te porzucają naukę. Zrozumienie przyczyn przedwczesnego kończenia nauki może pomóc w prowadzeniu polityki i podejmowaniu koniecznych działań.

Podobnie w literaturze przedmiotu można znaleźć różne terminy w odniesieniu do zjawiska ESL, takie jak „porzucanie”, „wypychanie”, „wyciąganie”, „wypadanie”, „zanikanie”, „odchodzenie”, „rezygnowanie”, „przedwczesne odchodzenie” i „nieukończenie”. Terminy te są stosowane w różny sposób, zaś niektórzy autorzy stosują je w celu oznaczenia zjawiska ESL jako wyniku. Inni zaś stosują te terminy w sposób sugerujący, że różne procesy mogą zachodzić pomiędzy różnymi podgrupami osób uczących się, prowadząc do różnych ścieżek w kierunku przedwczesnego kończenia nauki. Oznacza to, że ESL jest wieloaspektowym zjawiskiem wymagającym różnych działań dla różnych grup osób uczących się.

Modelowanie zjawiska ESL jako procesu obejmującego złożony zestaw oddziałujących sił

Jeżeli przedwczesne kończenie nauki jest wynikiem różnych procesów działających w różny sposób dla różnych osób, to wydaje się prawdopodobne, że żaden pojedynczy sposób działania nie doprowadzi do ograniczenia zjawiska ESL. Konieczne jest raczej rozważenie procesów prowadzących do tego, że niektóre osoby uczące się kończą szkolnictwo średniego drugiego stopnia, podczas gdy inne nie. Podejście, które okazało się pomocne w zrozumieniu złożoności tego procesu miało wykorzystać analizę pola sił (z ang. „Force Field Analysis”) opracowaną przez Kurta Lewina (1943). W przypadku każdego ucznia oddziałują różne siły. Niektóre zachęcają ucznia do ukończenia szkolnictwa średniego drugiego stopnia; inne zaś popychają osoby uczące się w przeciwnym kierunku i prowadzą do przedwczesnego kończenia nauki. Siły prowadzące do przedwczesnego kończenia nauki obejmują zestaw czynników ryzyka działających na poziomie organizacji szkolnej, ucznia lub jego sytuacji bądź interakcji między uczniem a szkołą. W drugim raporcie tematycznie pogrupowano czynniki ryzyka wokół zestawu motywów zapewniających ukierunkowanie (więcej szczegółowych informacji dotyczących czynników ryzyka można znaleźć w Aneksie 1 Europejskiej Agencji, 2017).

Na poziomie organizacji szkolnej obejmowały one: ukierunkowanie na dyscyplinę szkolną, ukierunkowanie na nauczyciela, ukierunkowanie na program nauczania oraz ukierunkowanie na szkołę w społeczności lokalnej. Kiedy obszary te są zaburzone, ogólny efekt jest taki, że szkoła działa w sposób prowadzący do „wypchnięcia” ucznia z systemu edukacji. Proces leżący u podstaw tego zjawiska znany jest jako **„wypychanie”**. Na poziomie ucznia lub jego sytuacji ogniska obejmowały: ukierunkowanie na finanse,

ukierunkowanie na rodzinę, ukierunkowanie na zatrudnienie, ukierunkowanie na zdrowie oraz ukierunkowanie na rówieśników. Są to główne siły, które wyciągają jednostkę ze szkoły; proces ten znany jest jako „wyciąganie”. Ogniska odzwierciedlające interakcję między uczniem a szkołą ukazują te czynniki ryzyka, które prowadzą do stopniowego wypadnięcia ucznia z systemu edukacji. Proces ten znany jest jako „wypadanie”. Główne siły obejmowały: ukierunkowanie na osiągnięcie dobrych wyników w nauce, ukierunkowanie na motywację oraz poczucie przynależności do ukierunkowania na szkołę.

Wiedza o tym, że mamy do czynienia z trzema różnymi procesami, z różnymi rodzajami ryzyka dla różnych osób, umożliwia opracowanie działań mających na celu ograniczenie zjawiska ESL skupionych wokół trzech głównych obszarów:

- tych prowadzących do doskonalenia funkcjonowania szkoły
- tych związanych z poprawą życia osób uczących się poza szkołą
- tych mających na celu poprawę wyników w nauce, motywacji i poczucia przynależności do szkoły osób uczących się.

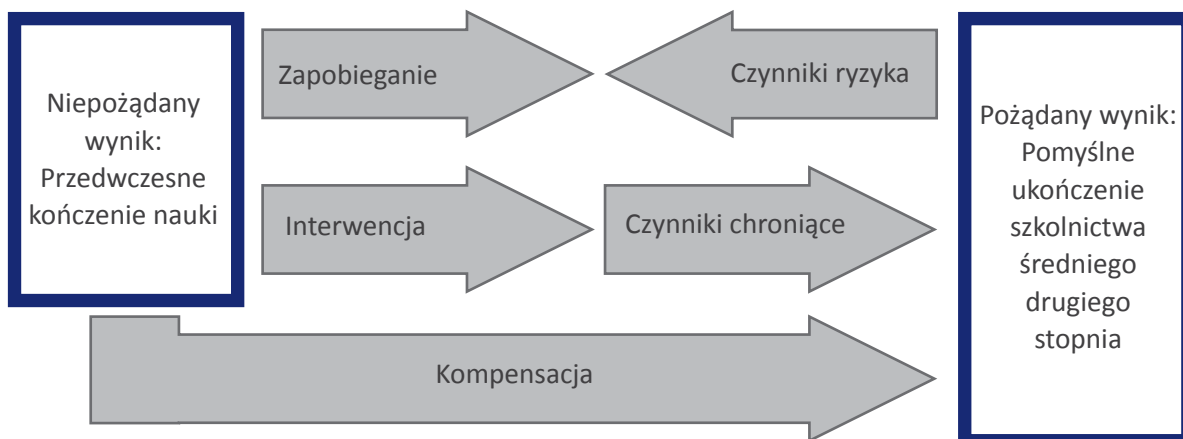
Niemniej jednak pomimo występowania wymienionych czynników ryzyka, niektóre osoby nie kończą przedwcześnie nauki. Dlatego musi istnieć zestaw czynników chroniących, które działają w przeciwnym kierunku. Przykładowo, dla niektórych uczniów niepełnosprawnych i/lub o specjalnych potrzebach edukacyjnych może to być włączający szkolny etos obejmujący dobre relacje między nauczycielami i uczniami; ukierunkowanie programu nauczania na potrzeby uczniów; zaangażowanie rodziców, którzy wspierają szkołę i pomagają motywować ucznia poprzez zachętę; oraz wystarczające zasoby ekonomiczne dla rodziny, umożliwiające osobie uczącej się kontynuowanie nauki.

W przypadku każdego ucznia teoretycznie możliwe jest monitorowanie ryzyka i czynników chroniących, a następnie zrozumienie prawdopodobieństwa wystąpienia zjawiska ESL. Na poziomie populacji wydaje się, że zrozumienie istniejących czynników ryzyka i czynników chroniących prowadzi do działań na różnych poziomach (krajowym, szkolnym, rodzinnym, indywidualnym). W dokumentach polityki UE rodzaje działań są pogrupowane jako zapobieganie, interwencja lub kompensacja. Różni autorzy stosują te trzy terminy w różny sposób. W niniejszym raporcie są one rozumiane następująco:

- Zapobieganie powinno polegać na przewidywaniu czynników ryzyka i podejmowaniu działań przed ich pojawieniem się.
- Interwencja przyjmuje, że czynniki ryzyka nadal istnieją i próbuje je przewyciężyć lub wzmocnić czynniki chroniące.
- Kompensacja dotyczy sytuacji, w której edukacja nie przebiegła zgodnie z planem i daje drugą szansę na zdobycie wykształcenia lub zwiększa możliwości uczenia się przez całe życie.

Wzajemne oddziaływanie czynników ryzyka, czynników chroniących, zapobiegania, interwencji i kompensacji można przedstawić w modelu, który można wykorzystać lokalnie lub na szczeblu krajowym do odwzorowania poszczególnych oddziałujących sił oraz działań mających na celu przeciwdziałanie zjawisku ESL. Zostało to przedstawione w drugim raporcie i odtworzone tutaj na rysunku 1.

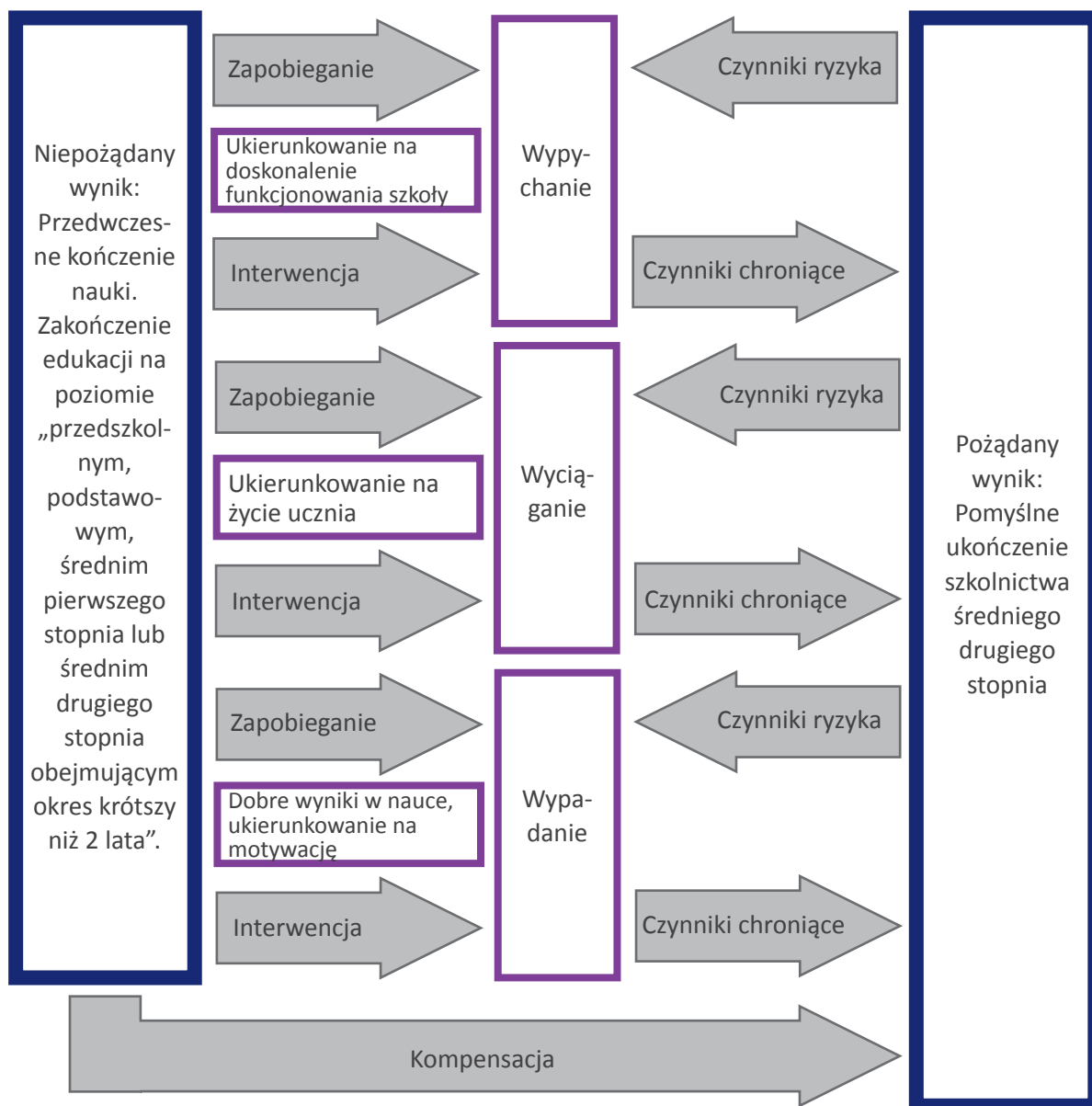

Rysunek 1. Siły prowadzące w kierunku i z dala od ESL (źródło: Europejska Agencja, 2017, s. 20)

Jak przedstawiono wyżej, istnieją różne oddziałujące procesy (wypychanie, wyciąganie i wypadanie). Działają one na różnych poziomach (organizacja szkoły, uczeń lub jego sytuacja, interakcja między uczniem a szkołą). Oznacza to, że model ten można powielić dla każdego procesu i poziomu.

Rysunek 2. Model sił i procesów związanych z przedwczesnym kończeniem nauki (źródło: Europejska Agencja, 2017, s. 22)

Model ma być elastyczny poprzez zachęcanie do rozważenia trzech głównych procesów i powiązanych czynników ryzyka oraz czynników chroniących związanych z poziomem

polityki (międzynarodowej, krajowej, lokalnej lub szkolnej). To może następnie prowadzić do wdrożenia zestawu dostosowanych działań charakteryzujących się: szerszym społecznym ukierunkowaniem na kwestie wpływające na życie uczniów lub na doskonalenie funkcjonowania szkoły; bądź też podejściem zindywidualizowanym polegającym na ukierunkowaniu na osiągnięcie dobrych wyników w nauce, poprawę motywacji oraz zwiększenie zaangażowania w edukację.

Chociaż model ten zachęca do rozważania każdego z trzech procesów wypychania, wyciągania i wypadania, nie oznacza to, że poszczególni uczniowie doświadczają tylko jednego procesu. Jest to sprzeczne z badaniem Parlamentu Europejskiego (2011), w którym położono nacisk na odrębne podgrupy osób uczących się. Osoba ucząca się może doświadczać złożonych interakcji wszystkich trzech procesów w ciągu jej życia i edukacji (patrz np. Europejska Agencja, 2017, s. 23).

Ten raport podsumowujący jest zgodny z poglądem Coffielda (1998), że ważniejsze jest ukierunkowanie na działania związane z interwencją i zapobieganiem niż kompensacją. Niemniej jednak opracowywane są imponujące podejścia do kompensacji, takie jak Youth-reach w Irlandii, który wydaje się odpowiadać potrzebom osób uczących się, które wypadły z systemu edukacji w szkołach ogólnodostępnych. Inni autorzy sugerują, że kompensacja może również przynieść korzyści osobom uczącym się, które przedwcześnie ukończyły naukę na skutek zjawiska „wyciągania” z powodu wydarzeń w życiu osobistym. Mogą one obejmować przyczyny finansowe, rodzinne, opiekę, związki lub obowiązki rodzicielskie.

Systemy monitorowania i wczesnego ostrzegania

Zdefiniowanie przedwczesnego kończenia nauki pod względem wyników ułatwia monitorowanie w krajach członkowskich. Umożliwia zrozumienie ogólnej skali problemu oraz ocenę polityki i działań. Ten prosty sposób kalkulacji sugeruje, że w całej Europie zjawisko przedwczesnego kończenia nauki jest ograniczane i prawdopodobnie osiągnie cel na rok 2020. Niemniej jednak proste systemy monitorowania mają ograniczoną wartość, biorąc pod uwagę złożoność procesów leżących u podstaw zjawiska ESL. Nie pozwalają one monitorować różnych grup uczniów niepełnosprawnych i/lub o specjalnych potrzebach edukacyjnych lub osób uczących się w różnych regionach każdego kraju. Rada Unii Europejskiej opowiada się za opracowaniem szerokiej gamy wskaźników, z pięcioma głównymi zastosowaniami dla danych:

- wczesne wykrywanie osób uczących się narażonych na przedwczesne kończenie nauki
- definiowanie kryteriów i wskaźników braku równych szans edukacyjnych
- rozumienie przyczyn przedwczesnego kończenia nauki
- wykorzystywanie danych na różnych poziomach polityki do prowadzenia i kierowania pracami nad polityką
- zapewnienie podstaw do wskazówek i wsparcia w szkołach.

Opracowano systemy wczesnego ostrzegania dla uczniów niepełnosprawnych i/lub o specjalnych potrzebach edukacyjnych zagrożonych zjawiskiem ESL i wdrożono je w wielu okręgach szkolnych w Stanach Zjednoczonych. Podobne systemy są stosowane w Europie. Systemy te zasadniczo obejmują środki poznawcze i behawioralne oraz koncentrują się na indywidualnych uczniach, u których możliwe jest zapewnienie lepszego wsparcia i ograniczenie efektu „wypadania” z systemu edukacji. Rysunek 2 sugeruje jednak, że potrzebny jest szerszy zestaw wskaźników w celu uwzględnienia różnych ognisk związanych z różnymi czynnikami ryzyka i procesami wypychania, wyciągania i wypadania, aby sygnalizować działania związane z zapobieganiem i interwencją. Może to prowadzić do opracowania systemów monitorowania, które wykorzystują:

- Mierniki czynników na poziomie krajowym i systemu edukacji, takie jak odsetki ukończenia szkoły, osiągnięte wyniki w grupach uczniów pochodzących z różnych środowisk, w tym uczniów niepełnosprawnych i/lub o SPE, poziom nierówności społecznych oraz stan rynku pracy. Zapewniają one pewien szerszy obraz pochodzenia środowiskowego osób uczących się, a także różnicowe wskaźniki wyników edukacyjnych.
- Mierniki ukierunkowania lokalnego i ukierunkowania na szkołę, takie jak wyniki osiągnięte w szkole przez uczniów, poziomy włączania, relacje nauczyciel-uczeń, jakość nauczania i uczenia się oraz ścieżki i wybory programów nauczania.
- Mierniki ukierunkowania indywidualnego, takie jak mierzące frekwencję, zaangażowanie w szkołę, wpływ emocjonalny, zdolności poznawcze, osiągnięcia, motywację, poczucie przynależności, zmiany w sytuacji osobistej i rodzinnej oraz opinie i aspiracje ucznia.

ZALECENIA

Drugi raport (Europejska Agencja, 2017) obejmował zalecenia dla decydentów. Są one następujące:

1. Obecne wysiłki polityki w zakresie ESL są obiecujące. Wysiłki zmierzające do wyraźnego zdefiniowania ESL, stworzenia systemów monitorowania (na poziomie krajowym, lokalnym i indywidualnym), identyfikujących zakres problemu i wpływ jakichkolwiek interwencji, oraz stworzenia definicji i wskaźników przydatnych w porównaniach transnarodowych wydają się być użyteczne. Kluczowym zadaniem dla decydentów na poziomie krajowym i europejskim jest rozszerzenie tych wysiłków tak, aby wszystkie kraje europejskie miały odpowiednią podstawę do opracowania interwencji w zakresie polityki.
2. Jednocześnie rozszerzono zakres obecnych systemów monitorowania. Niemniej jednak istnieje mocna argumentacja, aby uczynić je bardziej wrażliwymi na realia

marginalizacji edukacyjnej. Kluczem jest tutaj odejście od pojedynczych definicji i poszczególnych wskaźników. Należy wziąć pod uwagę powiązania między zjawiskiem ESL a innymi formami nieoptymalnych wyników edukacyjnych, złożonymi procesami, w których pojawia się ESL, oraz wieloma sposobami, w jakie różne grupy i jednostki doświadczają przedwczesnego kończenia nauki.

Jest to możliwe, jeżeli decydenci opracują bardziej wyrafinowane systemy monitorowania. W idealnej sytuacji takie systemy powinny rejestrować szereg wyników edukacyjnych (osiągnięcia, przejście do innych doświadczeń edukacyjnych, wyniki w zakresie zatrudnienia itd.) na poziomie ucznia i powinny być w stanie powiązać dane wyników z danymi dotyczącymi pochodzenia środowiskowego uczniów i ich doświadczeń edukacyjnych.

3. Zaawansowane systemy monitorowania na poziomie krajowym to tylko część odpowiedzi. Instytucje na różnych poziomach systemów edukacyjnych muszą dysponować rzetelnymi informacjami na temat tego, co dzieje się z uczniami, za których odpowiadają. W szczególności szkoły muszą wiedzieć, co dzieje się z poszczególnymi uczniami — jakie napotykają zagrożenia, jakie wyniki edukacyjne osiągają i jak reagują na interwencje. Decydenci muszą zatem wspierać szkoły i inne instytucje na różnych poziomach systemów w tworzeniu i wykorzystywaniu własnych systemów monitorowania. W wielu szkołach niezbędne dane będą już dostępne, ale mogą być rozproszone w różnych miejscach i udostępniane dla różnych nauczycieli i innych specjalistów. Zadanie może zatem w dużej mierze polegać na zestawianiu informacji i wspieraniu szkół w zrozumieniu, jak najlepiej wykorzystać dostępne dane.

4. Systemy monitorowania mają wartość tylko wtedy, gdy stanowią podstawę efektywnych interwencji. Dowody naukowe jasno wskazują, że takie interwencje muszą być szeroko zakrojone. Jest wysoce nieprawdopodobne, aby interwencje jednopasmowe, podejmowane tylko wtedy, gdy ryzyko wystąpienia ESL jest poważne, były wystarczające, aby znacznie zmniejszyć liczbę osób przedwcześnie kończących naukę lub powiązać jakikolwiek spadek tej liczby z istotną poprawą wyników edukacyjnych. Interwencje muszą przebiegać przez całe życie osób uczących się w celu uwzględnienia wszystkich aspektów ich doświadczenia edukacyjnego i wykroczyć poza ramy edukacji na czynniki środowiskowe w rodzinach i społecznościach, które narażają uczniów na ryzyko. Interwencje powinny być stosowane, gdy czynniki ryzyka stają się oczywiste. Przede wszystkim jednak należy zapobiegać ich występowaniu.

Konceptualizacja i przeprowadzenie takich interwencji to główne wyzwania dla decydentów. Opracowany model idzie w pewnym sensie w kierunku stworzenia ram koncepcyjnych, w których można opracowywać interwencje. Jest jednak oczywiste, że wiele aspektów polityki edukacyjnej — i szerszej polityki społecznej — jest związanych ze zwalczaniem zjawiska przedwczesnego kończenia nauki. Koordynacja w różnych

ministerstwach stanowi ogromne wyzwanie. Niemniej jednak można temu zaradzić, wprowadzając politykę, której celem jest ograniczenie zjawiska ESL w ramach szerszych działań polityki zmierzających do poprawy wyników edukacyjnych oraz zmniejszenia nierówności edukacyjnych i marginalizacji. Obniżenie wskaźnika ESL nie jest po prostu *kolejnym* priorytetem polityki, ale jest wynikiem tych szerszych jej działań.

W szczególności decydenci mogą uznać za użyteczne przesunięcie punktu ciężkości swoich wysiłków z zapobiegania zjawisku ESL jako samodzielnego wyniku mierzonego pod względem kwalifikacji i/lub momentu kończenia nauki, w kierunku bardziej funkcjonalnego zrozumienia tego zjawiska. Innymi słowy, kluczowe pytanie nie brzmi: ilu młodych ludzi kończy naukę przed mniej lub bardziej arbitralnym punktem czasowym, ale ilu z nich kończy naukę przed nabyciem umiejętności do udanego radzenia sobie w dorosłym życiu. Rodzi to bardziej fundamentalne pytania dotyczące celów systemów edukacji i ich efektywności w osiągnięciu tych celów.

5. Podobnie jak systemy monitorowania muszą być stosowane na wszystkich poziomach systemów edukacji, tak efektywne interwencje muszą być wdrażane na wszystkich poziomach, także w szkołach. Samodzielne inicjatywy krajowe prawdopodobnie osiągną stosunkowo niewiele, o ile nie zostaną uwzględnione w wysiłkach zmierzających do poprawy jakości i efektywności wszystkich poziomów systemu edukacji oraz działań lokalnych, szkolnych i klasowych, aby zapewnić każdemu uczniowi znaczące możliwości dużych osiągnięć. Kluczowym zadaniem dla decydentów jest zatem wspieranie szkół i innych poziomów systemowych w podejmowaniu tego zadania.

6. Podstawa dowodowa na temat uczniów niepełnosprawnych i/lub o specjalnych potrzebach edukacyjnych oraz przedwczesnego kończenia nauki mogłaby być bardziej znacząca. Jednak to, co z niej wynika, wydaje się być zgodne z materiałem dowodowym dotyczącym edukacji w szkołach ogólnodostępnych. Decydenci słusznie uważają uczniów niepełnosprawnych i/lub o SPE jako grupę wysokiego ryzyka i zapewniają wdrożenie ukierunkowanych interwencji, których celem jest utrzymanie tej grupy w systemie edukacji. Niemniej jednak czynniki ryzyka w przypadku tej grupy nie różnią się znacząco od czynników ryzyka w przypadku innych grup, a zatem należy je uwzględnić w głównych interwencjach i praktykach, a nie traktować je jako całkowicie odrębny przypadek specjalny. Jak można było spodziewać się na podstawie ogólnego materiału dowodowego dotyczącego ESL, wydaje się prawdopodobne, że szkoły dobrej jakości, które reagują na indywidualne cechy i interweniują na wczesnym etapie indywidualnych trudności, mają kluczowe znaczenie w ograniczaniu tego zjawiska. Jeżeli praktyki takich szkół są włączające, to dowody sugerują, że rozwój edukacji włączającej może być ważnym sposobem zwalczania zjawiska ESL u uczniów niepełnosprawnych i/lub o specjalnych potrzebach edukacyjnych.

SKUTKI PROJEKTU

Dwa raporty zostały opublikowane na stronie internetowej Agencji, zaś wyniki zostały przedstawione na międzynarodowej konferencji dla psychologów szkolnych.

- Europejska Agencja ds. Specjalnych Potrzeb i Edukacji Włączającej, 2016. *Early School Leaving and Learners with Disabilities and/or Special Educational Needs: A Review of the Research Evidence Focusing on Europe [Przedwczesne kończenie nauki oraz uczniowie niepełnosprawni i/lub o specjalnych potrzebach edukacyjnych: Przegląd dowodów naukowych koncentrujących się na Europie]*. (A. Dyson i G. Squires, red.). Odense, Dania

W tym raporcie przedstawiono wyniki przeglądu dowodów z badań naukowych dotyczących zjawiska przedwczesnego kończenia nauki w Europie, ze szczególnym uwzględnieniem młodych osób zidentyfikowanych jako uczniowie niepełnosprawni i/lub o specjalnych potrzebach edukacyjnych. Przegląd koncentruje się głównie na opublikowanych materiałach dostępnych w języku angielskim odnoszących się bezpośrednio do sytuacji w jednym lub kilku krajach europejskich. Istnieje jednak niewiele badań spełniających te kryteria. Dlatego europejska literatura dotycząca badań naukowych została uzupełniona, tam, gdzie to konieczne, o literaturę z innych części świata.

- Europejska Agencja ds. Specjalnych Potrzeb i Edukacji Włączającej, 2017. *Early School Leaving and Learners with Disabilities and/or Special Educational Needs: To what extent is research reflected in European Union policies? [Przedwczesne kończenie nauki oraz uczniowie niepełnosprawni i/lub o specjalnych potrzebach edukacyjnych: W jakim stopniu badania są odzwierciedlone w polityce Unii Europejskiej?]*. (G. Squires i A. Dyson, red.). Odense, Dania

W tym raporcie podsumowano najważniejszą literaturę badawczą dotyczącą uczniów niepełnosprawnych i/lub o specjalnych potrzebach edukacyjnych w odniesieniu do zjawiska przedwczesnego kończenia nauki i porównano jej ustalenia i implikacje z pozycjami przyjętymi w dokumentach UE dotyczącymi polityki. Przegląd ten zawiera zalecenia dotyczące tego, w jaki sposób decydenci mogą skuteczniej radzić sobie z problemem ESL, zwłaszcza że ma on wpływ na uczniów niepełnosprawnych i/lub o SPE.

- Squires, G., 2017. *Early School Leaving and SEN: Understanding the literature and policy in Europe [Przedwczesne kończenie nauki i specjalne potrzeby edukacyjne: Zrozumienie literatury i polityki w Europie]*. Referat wygłoszony na konferencji International School Psychology Association 2017 w Manchesterze w Wielkiej Brytanii w sobotę, 22 lipca 2017 r.

Opracowanie modelu do zrozumienia procesów prowadzących do przedwczesnego kończenia nauki przedstawiono podczas międzynarodowej konferencji dla psychologów szkolnych. Zostało to dobrze przyjęte, zaś uczestnicy chcieli korzystać z modelu na poziomie szkoły.

Sekretariat:

Østre Stationsvej 33
DK-5000
Odense C
Denmark
Tel.: +45 64 41 00 20
secretariat@european-agency.org

Biuro w Brukseli:

Rue Montoyer 21
BE-1000
Brussels
Belgium
Tel.: +32 2 213 62 80
brussels.office@european-agency.org

www.european-agency.org